

DOI 10.36074/grail-of-science.25.11.2022.39

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ З КОМПОНЕНТАМИ-ТОПОНІМАМИ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ: СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ

Лукаш Наталія Миколаївна

канд. філол. наук, старший викладач кафедри української мови

Полтавський національний педагогічний університет

імені В. Г. Короленка, Україна

Тютюнник Ірина Володимирівна

здобувач вищої освіти факультету філології та журналістики

Полтавський національний педагогічний університет

імені В. Г. Короленка, Україна

Серед фразеологічних одиниць з етномаркованими компонентами – власними назвами помітне місце посідають стійкі сполуки, до складу яких входять топоніми та відтопонімні прикметники: *як до Києва рачки* – «дуже далеко»; *як швед під Полтавою* – «пропасти, загинути»; *іти на Голгофу* – «піддаватися дуже важким фізичним або моральним випробуванням, іти на смерть». Виразною ознакою цих одиниць є те, що вони дають влучну, здебільшого гумористичну або іронічну характеристику предметам чи явищам. Наприклад, у фразеологізмі *язик до Києва доведе* («розпитування допоможуть знайти те, що потрібно») зацентровано увагу на необхідності цікавитись, розпитувати, бути комунікабельним. М. Григораш так пояснює його походження: «З 988 р., коли Київська Русь прийняла християнство, у Києві – столиці першої руської держави – почали особливо активно будуватися церкви й монастирі, палаци і бібліотеки, зокрема славетна Софія, Києво-Печерська лавра. З усіх куточків руської землі йшли сюди люди вчитися і торгувати, служити й молитися. І дивувалися красі й пишності цього міста. Київ вважався настільки відомим, що до нього можна дійти, навіть не знаючи дороги, а тільки розпитуючи про неї» [2].

У розгляданих фразеологізмах представлені різні види топонімів. Так, основу деяких стійких сполучень становлять хороніми – назви держав, областей, регіонів: *відкривати Америку* – «говорити чи оголошувати про те, що всім давно відоме» [6]; *пройти Крим і Рим і мідні труби* – «побувати всюди, надивитися всього, зазнати всіляких випробувань (перев. Стосується осіб з поганою репутацією, низькою культурою поведінки)» [6]; *у Крим по сіль* – традиційна жартівлива відповідь на запитання «куди йдеш, йдете, їдеш, їдете?» [5, с. 219].

Велику групу утворюють фразеологізми із компонентами-астіонімами – назвами населених пунктів: *ходити поза Уманню* – «блудити» [1]; *Содом і Гоморра* – «велике безладдя; метушня, шум» [6]; *Київ не відразу збудований* – «всяке велике діло повстає помалу» [7, с. 945]; *Від Києва до Львова всюди біда*

однакова [3, с. 282]; *Дурний і в Києві не купить розуму* [3, с. 282]; *Далеко п'яному до Києва* [3, с. 282]; *На городі бузина, а в Києві дядько* [3, с. 282]; *Від Львова до Кракова скрізь біда однакова* – «біди всюди повно» [7, с. 1082]; *І в Кракові злидні однакові* [7, с. 1002]; *Піди до Кракова, всюди біда однакова* [7, с. 1002]. До складу багатьох українських фразеологічних та пареміологічних одиниць входять не справжні, а вигадані власні назви, які лаконічно передають значення цілого фразеологізму: *Чи ти, бува, не з Брехунівки?* – «бути нещирим, брехати, обманювати»; *Чи ти, кума, не з-під Глухова?* – «бути глухим»; *бувати в Буваличах, видати Видаличі* – «бути досвідченим у багатьох справах» [4].

Компонентами багатьох фразеологізмів є гідроніми – назви водних об'єктів: *хоч у Дніпро з мосту* – «у когось дуже скрутне, безвихідне становище; хтось у відчаї, комусь дуже тяжко» [6]; *Хлеснула біля Йорданки* – «когось спіткала невдача» [3, с. 264]; *Від Дніпра по Сян буде колись один лан* [3, с. 191]; *Не той тепер вже Дністер, не те Придністров'я* [3, с. 191]; *Дон Доном, а найкраще дома* [3, с. 196]; *Як зайшов за Дунай, то вже до дому й не думай* – «далека чужина» [7, с. 730]; *Там такі Дунаї, що лиш небо та вода* – «велика повінь» [7, с. 730]; *Гадаю, гадаю, куди до Дунаю* – «гублюся в неозначених мріях» [7, с. 730]; *В Дунаю втонеш, то в море виплинеш* – «слаба потіха» [7, с. 730].

Зрідка у фразеологізмах уживаються омоніми – назви гір: *шлях на Голгофу* – «шлях на муки й страждання задля якоїсь ідеї» [3, с. 139]; *Піди на Бескиди* – *не збудешся біди* – «від біди за горами не втечеш» [7, с. 84].

Окремо варто звернути увагу на фразеологізми, у складі яких наявні відтопонімні прикметники: *вавилонське стовпотворіння* – «повне безладдя, гармидер, нестримний галас, метушня» [6]; *до грецьких календ* – «на невизначений термін, надовго» [6]; *єгипетська баба* – «дуже зла баба» [3, с. 213]; *єгипетський полон* – «дуже тяжка неволя» [3, с. 213]; *єгипетська праця* – «тяжка, виснажлива праця» [3, с. 213]; *єгипетська тьма* – «непроглядна тьма» [3, с. 213]; *до китайської Паски* – «ніколи» [6]; *китайська грамота* – «щось недоступне для розуміння, таке, в чому важко розібратися; незрозуміле» [6]; *китайська стіна, китайський мур* – «нездоланна перепона, великий бар'єр, що перешкоджає розвитку чого-небудь, зумовлює цілковиту ізольованість чого-небудь» [6]; *конотопська відьма* – «зла, примхлива, підступна жінка» [6]; *голий як турецький святий* – «дуже бідний» [6].

Фразеологічні одиниці з компонентами-топонімами відображають національну самобутність власних назв та інформують про звичаї народу, його спосіб мислення та історію.

Список використаних джерел:

- [1] Вусик О. С. Словник синонімів української мови. URL : https://slovnuk.me/dict/synonyms_vusyk
- [2] Григораш А. М. Язик до Києва доведе. *Культура мови на щодень* / Інститут української мови НАН України. URL : <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine21-17.pdf>
- [3] Жайворонок В. Знаки української етнокультури : словник-довідник. Київ: Довіра, 2006. 703 с.
- [4] Пасік Н. Чи ти, кума, не з Глухова? *Культура мови на щодень* / Інститут української мови НАН України. URL : <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine52-7.pdf>
- [5] Словник української мови : в 11 т. URL : <http://sum.in.ua/s/silj>
- [6] Словники України. URL : <https://lcorp.ulif.org.ua/dictua/>
- [7] Франко І. Галицько-руські народні приповідки. Львів, 1901–1910; цифрове перевидання. Київ, 2021. 1753 с.